

УДК 37.013.83

РОЗВИТОК НАУКОВО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИКЛАДАЧА ВНЗ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Тетяна ЗАВГОРОДНЯ (Івано-Франківськ)

У статті розглядається проблема розвитку науково-творчого потенціалу викладачів сучасних ВНЗ, визначаються недоліки у цьому процесі та виокремлюються основні умови її розв'язання в контексті педагогічної концепції Василя Сухомлинського.

Ключові слова: науково-творчий потенціал, викладач, вищий навчальний заклад, Василь Сухомлинський.

В статье рассматривается проблема научно-творческого потенциала преподавателей ВУЗов, определяются недостатки в этом процессе и обосновываются основные условия ее решения в контексте педагогической концепции Василия Сухомлинского.

Ключевые слова: научно-творческий потенциал, преподаватель, высшее учебное заведение, Василий Сухомлинский.

Сучасний розвиток суспільства, переведення його в якісно новий стан, забезпечення докорінного реформування держави залежать від діяльності конкретних соціально-активних особистостей, від молоді генерачії. З цього випливає, що ХХІ століття – це епоха виходу молоді на арену свідомої творчості, а вища школа повинна створювати передумови для формування індивідуального світогляду та інтелектуальної мобільності студентів, розвитку їх творчих здібностей. Тобто, пріоритетним у ієрархія цінностей у процесі професійної підготовки студента сьогодні, за твердженням В.А. Семиченко, є розвиток особистості, а лише потім професіоналізація і спеціалізація [2, с. 4-5].

Цим пояснюється те, що сьогодні перед вищою школою стоїть завдання підготувати фахівця в любій галузі (підкреслено – Т.З.) не тільки як високоосвічену в ній людину, але як всебічно розвинену особистість, в основі формування якої лежить єдність загальнолюдських і національних цінностей. Йому повинні бути притаманні високий рівень загальної культури, сформованість толерантності, вміння жити в колективі, організаторських умінь і навичок, вміння відстоювати свої права, приймати рішення, взявши на себе відповідальність, і, безперечно – творчість.

Це твердження повністю співпадає з поглядами відомого вченого І. Беха, який зазначає, що студент якої галузі, в першу чергу професій напряму «людина – людина», повинен мати величезну кількість взаємопов'язаних суспільно цінних рис: розум, емоції, воля, вміння, переконання, інтуїція, здатність до самоконтролю, самокритичність, любов, ненависть, пристрасть, імпульсивність тощо. Тому «молоду людину слід вчити бачити Себе, своє Я у тому, що вона виробляє, будуть це якісь речі, ідеї чи вчинки. Останні мусять відповідати Собі, своєму Я. У цьому перевага професіонала над спеціалістом, якого ми масово готуємо у

вищій школі, і який є лише людиною вмілою, а не людиною всебічно розвиненою. Нині перед вищою школою стоїть дилема: або штампування функціонерів, або розвинена особистість. Від вибору у цій ситуації залежить місце і місія вищої освіти в суспільстві: в першому випадку вища освіта плететься позаду суспільства, у другому – забезпечує його розвиток. Цей вибір і визначає спрямованість реформи вищої школи» [1, с. 230].

Але щоб вища освіта країни досягла такої якості та успішно забезпечувала розвиток суспільства необхідні докорінні зміни у підготовці фахівців, що, безперечно, вимагає зміни концепції діяльності викладачів вищої школи.

Проблемам професійної підготовки фахівців у вищій школі завжди приділялась належна увага. Це стосується таким її аспектам, як висвітлення закономірностей формування педагогічної майстерності (І.Зязюн, В.Кремень, Н.Ничкало, О.Савченко, С.Сисоєва, О.Сухомлинська), професійного мислення (Г.Нагорна), педагогічного світогляду (О.Цокур), професійної компетентності (І.Зимня, С.Ніколаєва, Л.Романишин, Р.Хмелюк), педагогічних основ організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (А.Алексюк, С.Архангельський, Ю.Бабанський, І.Прокопенко, Н.Гализіна, О.Шестопалюк та ін.); реалізації ступеневої професійної підготовки у системі неперервної освіти (І.Зязюн, А.Лігоцький, Н.Ничкало та ін.); сучасних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців (П.М.Воловик, Р.С.Гуревич, О.Падалка, О.Пехота, С.Сисоєва та ін.); гуманізації та гуманітаризації освіти (В.Андрущенко, С.Гончаренко, М.Згуровський та ін.). В останні роки науковці більше уваги стали приділяти питанням загальної культури випускників, а також проблемам їх психолого-педагогічної підготовки. Проте аналіз джерельної бази дозволяє зробити висновок про

недостатню увагу науковців до проблеми підвищення якості діяльності викладачів ВНЗ. Тому **метою** статті є обґрунтувати необхідність і основні вимоги до розвитку науково-творчого потенціалу викладачів ВНЗ, враховуючи науковий доробок з проблеми розвитку творчої особистості В.Сухомлинського.

У зв'язку з сучасним станом суспільства, з необхідністю формування професійної компетенції фахівця з урахуванням галузевих особливостей виробництва; з посиленням ролі людського чинника у забезпеченні ефективності виробництва, реалізації завдання конкурентоспроможності випускників ВНЗ України; з обов'язковістю впливу на особистісний розвиток і професійне зростання майбутніх фахівців, формування в них потреби і здатності неперервної самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку і самоствердження великого значення набуває розвиток творчості випускників вищої школи. Але реалізувати це завдання зможе тільки викладач з високим рівнем розвитку науково-творчого потенціалу.

Як бачимо, важливою умовою підвищення якості підготовки фахівців, розвитку їх творчості виступає особистість викладача. На думку дослідників, серед аксіом, яких повинен дотримуватися викладач сучасного ВНЗ, і без яких, практично, не можливо досягти успіху вони зазначають:

- високий рівень комунікативності (вміння спілкуватися, точними словами висловити думку; обширний словниковий запас; постійне ознайомлення з періодичними виданнями; уникнення вживання, без потреби, професійних жаргонізмів тощо);

- вироблення вмінь слухати співрозмовника, тому що людина, яка досконало володіє мистецтвом слухати, забуває про себе і повністю акумуляє увагу на сприйнятті;

- уникнення дурних звичок ("грати" з кільцем, гудзиками, "стреляти" пальцями, повертатися спиною до співрозмовника, постійно дивитися на годинник і т.д.);

- вияв творчості в усіх видах діяльності (навчальній, позааудиторній, науково-дослідницькій, виховній, при виконанні функцій куратора, в спілкуванні зі студентами тощо);

- відкритість, практична нерухомість під час спілкування, і тільки ваша міміка і пантоміміка засвідчують, що ви засвоюєте інформацію і спонукаєте оратора говорити далі;

- побудова виступу таким чином, щоб викласти свою точку зору з почуттям міри і такту, так, що б у присутніх склалося враження, що він є колективним рішенням;

- дотримання правил етикету у неформальному спілкуванні з колегами, вироблення навичок ведення світської бесіди;

- підготовленість здійснювати позитивну самопрезентацію, особливо під час співбесіди, яка уявляє собою штучну ситуацію, яка спроможна потягнути за собою значні наслідки (діловий одяг; бездоганні, але витримані зачіска, манікюр, макіяж; манера відповідей на запитання; врахування звичок, особливостей людини, яка проводить співбесіду) тощо.

Постійно виконуючи освітню, загальнокультурну, науково-дослідницьку й виховну функції, викладач вищої школи повинен постійно враховувати значні зміни в світогляді, активності, видах діяльності студентської молоді. Тому реалізація цих функцій в сучасному суспільстві вимагає від викладача високого рівня як наукової компетентності, так сформованості такої риси, як творчий підхід до справи. Її актуальність підвищується при умові, що виховання розуміється як створення умов для саморозвитку особистості. А кожна особистість – це «унікум». Це є одне з основних положень гуманістичної психології, яка визнає унікальність і неповторність кожної особистості, що становить багатство всього суспільства, і відкидає будь які безпосередні впливи на особистість. Тому гуманістично-орієнтована суб'єкт-суб'єктна модель навчально-виховного процесу ВНЗ вимагає як відмінної соціально-психологічної системи взаємодії між студентом і викладачем, так і зміщення аспектів у побудові професіограми особистості викладача та розробці критеріїв його педагогічної майстерності. Сьогодні вже недостатньо лише поєднувати педагогічну спрямованість діяльності тільки з науково-пошуковою активністю, важливо й те, на якому ментально-духовному тлі це відбувається, наскільки викладач здатний проявляти моральний професіоналізм і творчість. Гуманістична парадигма передбачає концентрування учбового процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійному становленні і особистісному зростанні. Задля цього сам викладач має бути високого рівня самоактуалізованості, особистісної і громадянської зрілості, виявляти творчість у будь-якій справі.

Цю думку підтверджують і результати проведеного нами опитування студентів п'ятого курсу різних факультетів, інститутів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Так, наприклад, в есе «Ідеал викладача ХХІ століття» 100% респондентів зазначили, що викладач повинен бути ерудованим, знати свій предмет, вміти налагоджувати стосунки зі студентами, уникати конфліктних ситуацій, творчо підходити до роботи. Ось як висловлюються з цього приводу студенти: «В першу чергу викладач – тренер: яку атмосферу він створить в групі, в тій атмосфері і

будуть студенти» (Ольга, політолог); «Нормальний викладач намагається максимально враховувати особливості студентського колективу та кожного його члена та, при необхідності, виявити творчість і змінити методику навчання або виховання. Він повинен бути хорошим організатором, порадиником, колегою» (Марина, туризм); «Завданням куратора є пояснити студентам, який вектор їм краще обрати, щоб досягти успіху у майбутній професії. Найцінніше його досвід і творчість!» (Остап, англ. філол.); «Ніколи не переносити свій настрій і проблеми на роботу. Студенти страждають від викладачів, залежних від змін настрою» (Світлана, фран. філол.); «За період свого навчання я зустрічала викладачів, які на першій лекції чи то практичному занятті, одразу встановлювали неподоланий бар'єр, не підпускаючи до себе студентів. З такими викладачами дуже важко знайти спільну мову, налагодити контакт, поділитися із ним досягненнями чи проблемами. Постійно напружені умови праці негативно впливають як на студента, так і на самого викладача. Тому вміння розрядити ситуацію, інколи з гумором – це важлива навичка мудрого куратора, викладача» (Ольга, нім. філол.); «Любити справу, якою займаєшся, бути творчою людиною тоді і предмет стане цікавою наукою, а не просто прочитаним матеріалом» (Олександр, міжнародні відносини); «Якщо студенти не виходять з аудиторії злими і замученими, то це хороший викладач» (Оксана, політолог); «Об'єктивно оцінювати роботу студента, не робити поділ, бо це не тільки руйнує стосунки викладач – студент, але й відбивається на їх психіці» (Марія, міжнар. віднос.) та інші.

У цілому за вибором студентів, викладачам повинні бути притаманні 23 риси, серед яких на четвертому місці студенти назвали творчість.

Але, як засвідчує практика діяльності ВНЗ, викладачами в основному стають спеціалісти, що успішно захистили дисертацію і практично не підготовлені до організації процесів навчання, виховання, розвитку студентського колективу і кожної особистості зокрема, при цьому не говорячи про вияв ними творчості. Вони вважають провідними наукові та прагматичні проблеми спеціальності, а не проблеми підготовки фахівців. Звідси, викладацька діяльність часто науково необґрунтована і будується з інтуїтивно-емпіричних міркувань або копіювання досвіду більш освічених колег. Особливо це відчувається в спілкуванні зі студентами, під час залучення їх до позааудиторної роботи, включення в різні види просвітницької, пропагандистської, громадської роботи, у виконанні функцій куратора групи. Тобто викладачі практично не здатні в повному

об'ємі реалізовувати в своїй роботі різноманітні прийоми педагогічного впливу, що неможливо без вияву високого рівня творчості. А, як зазначає, С. Смирнов, «Найголовніший прийом виховання – це прийняття людини такою, якою вона є, без прямих оцінок і повчань. Лише в цьому разі у вихователя зберігатиметься контакт з вихованцем, що є єдиною умовою плідної взаємодії обох учасників виховного процесу».

Таким чином сьогодні до викладача поряд з вимогами майстерно володіти методикою викладання, методикою управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, врахувати особливості особистості студента, зацікавити інформацією, викликати захоплення нею і бажання поповнювати свої знання, педагогічною вираженістю, мати сформованими високі моральні якості та уміння володіти власною емоційно-вольовою сферою, педагогічна спостережливість і уважність, педагогічний такт, необхідно вміти здійснювати творчий підхід до справи. Останнє передбачає, що викладач, який є творчою особистістю, перевіряє та аналізує власний досвід, вивчає і використовує все краще з чужого, шукає і знаходить нові, досконаліші, раціональніші педагогічні технології. Він виступає і як дослідник, який, спираючись на основні положення теорії навчання і виховання, досліджує навчально-виховний процес, робить висновки, експериментує.

Крім того професійна діяльність викладача вищої школи вимагає наявності певних особистісних якостей, соціально-психологічних рис і педагогічних здібностей. Серед них практично всі дослідники називають таку якість, як науково-педагогічна творчість. Отже вияву творчості від викладача сьогодні вимагають як досвідчені науковці, так і студенти.

Ідея розвитку творчості учасників навчально-виховного процесу “червоною” лінією проходить через всю творчість відомого педагога В.Сухомлинського. Вона зв'язує всі компоненти навчально-виховного процесу і дозволяє досягти мети навчання і виховання особистості. І навіть, коли педагог описує вияв творчості учнів початкової школи, і коли розглядає умови розвитку творчих здібностей учнів різних вікових категорій, їх особливості, і коли звертається до вчителів з рекомендаціями як розкрити творчий потенціал кожної дитини, чітко проглядаються основні положення його концепції «Кожна дитина індивідуальність. Завдання педагога розкрити її, і створити умови для розвитку творчих здібностей кожного, прояву творчості при виконанні будь-якої справи». І хоча практично всі праці Василя Сухомлинського призначались проблемам загальноосвітньої школи і учителям, можна сміливо сказати, що в них розкрита система

роботи з розвитку творчості особистості взагалі. А тому ми виокремили такі основні положення цієї системи, які допоможуть розвинути й вдосконалити науково-творчий потенціал викладачів ВНЗ:

- поважати в кожному студентові людину, виявляти до нього гуманне ставлення, що дозволить розкрити в ньому людську неповторність. Як стверджував Василь Сухомлинський, «кожна людська особистість неповторна, що виховання нової людини ... полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самотності, творчої індивідуальності» [3, с.93].

- пробуджувати у студента пристрасті, яка є «інтелектуальний, емоційний і вольовий прояв таланту, обдарування», до того чи іншого діла. Але це можливо тільки коли поруч буде людина «палко закохана в свою справу» [3, с. 91];

- залучати студента до тієї справи, що їй здається посилюю, «нехай пробує, переходить від однієї роботи до іншої – в атмосфері творчої різносторонньої праці це не страшно», зауважував В.Сухомлинський [3, с.93];

- створювати для студентів середовище, «де з найбільшим напруженням своїх внутрішніх духовних сил людина зможе досягти найбільших успіхів» [3, с.94] та «повністю задовільняти індивідуальні інтереси й нахили» [6, с.138];

- дотримуватися умов, коли «зусилля творчої думки і фізична праця ...зливаються воедино» [6, с.138];

- постійно вивчати індивідуальні особливості кожного студента, його місце в різноманітних колективах. Як зазначав Василь Сухомлинський: «перш ніж подумати, а не те що сказати, вийде чи не вийде щось хороше з дитини, треба побачити, пізнати, зрозуміти...» її [4, с.214];

- покласти в основу системи навчання «живе слово і творчість дитини. Не повторювання чужих думок, а творення власних» [5, с. 340];

- «яскрава думка, живе слово і творчість. На цих трьох китах повинні стояти весь зміст, весь характер духовного життя, розумового розвитку...» [5, с. 343];

- вчити студентів «...бути мислителем і трудівником. Не споживати готового, а бути добувачем знань. Якщо людина не добуває знань, не переживає при цьому напруження духовних, вольових сил, до нього не дійде моє слово про людину» [9, с. 506]. Тому, що без цього не може бути розвинена – «справжня громадянська освіченість...» [5, с. 507];

- організувати систематичне, протягом тривалого часу оволодіння студентами уміннями і навичками любимі справи у колективі бажано різновіковому. Це є необхідність, що «впливає із закономірностей розвитку індивідуальних

здатків, здібностей, нахилів, талантів, обдарувань» [3, с.92];

- розвинути індивідуальні нахили, розкрити обдарування і талант кожного шляхом включення їх в різноманітну творчу праця, створення атмосфери творчої праці в колективі [3, с.89];

- включення студентів до виконання самостійних завдань творчого характеру, переважно виховного спрямування» [3, с. 91; 8, с. 123];

- самостійне складання проектів з наступним їх захистом і перевірки правильності розв'язання [8, с. 124];

- правильна оцінка діяльності особистості, яка повинна характеризувати як результат роботи, так і враховувати зусилля, які були витрачені при їх виконанні [8, с.125];

- організація навчально-виховного процесу на основі трьох джерел – науки, майстерності і мистецтва. «Добре керувати навчально-виховним процесом – це означає досконало володіти наукою, майстерністю і мистецтвом навчання і виховання» [7, с.397-398];

- постійне самовдосконалення вимагає «постійно збагачуватися і оновлюватися, бути сьогодні духовно багатшим, ніж учора» [7, с. 398];

- акумулювання педагогічних ідей, які «...образно кажучи, повітря, в якому парять крила педагогічної майстерності. Творча праця в нашій складній, багатогранній справі починається там, де загаряється іскра живої, трепетної думки, що шукає відповідь на питання, яке висувається життям. Без питання, без бажання знайти причинні залежності між явищами ця іскра ніколи не загориться. Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї справи кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалось б, повинні привести?» [7, с.406];

- поєднання викладацької та науково-дослідної роботи, яка за словами Василя Сухомлинського, – «... це уроки: і свої уроки, і уроки товаришів. Тут – початки педагогічних ідей, тут – перші струмки творчості, перші паростки педагогічних переконань» [7, с.413];

- вироблення в собі «уміння освітлювати повсякденні явища навчально-виховного процесу світлом педагогічної теорії» [7, с.415].

Отже, можна зробити висновок, що основні положення педагогічної концепції розвитку творчої особистості на основі індивідуального підходу Василя Олександровича Сухомлинського, які переважно призначалися вчителям загальноосвітніх шкіл, є актуальними і для викладачів вищих навчальних закладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І.Д. Виховання сучасної вузівської молоді / І.Д.Бех // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи / Зб.наук.праць. – Вип.3. – К., 2000. – С. 229-232.
2. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии / В.А.Семиченко. – К., 1997. – 124 с.
3. Сухомлинський В.О. Людина неповторна / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. – К.:Рідна школа, 1977. – С. 80-96.
4. Сухомлинський В.О. На нашій совісті – людина / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. – К.:Рідна школа, 1977. – 639 с. – С. 203-217.
5. Сухомлинський В.О.На трьох китах / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. – К.:Рідна школа, 1977. – С.339-343 .
6. Сухомлинський В.О.Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів/ В.О.Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. – К.:Рідна школа, 1977. – С. 122-139.
7. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.4. – К.:Рідна школа, 1976. – С. 393-626.
8. Сухомлинський В.О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.2. – К.: Рідна школа, 1976. – С. 7-146.
9. Сухомлинський В.О. Хто сьогодні за партою? / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 504-510.

УДК 016:37

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В.СУХОМЛИНСЬКОГО В ПІДГОТОВЦІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Світлана ЗОЛУХІНА (Харків)

У статті на основі аналізу творчої спадщини В. Сухомлинського з'ясовано особливості його поглядів на проблему розвитку творчої особистості. Виявлено і схарактеризовано позицію педагога щодо виховання особистості в радості як умови розвитку її творчого потенціалу. Розкрито шляхи реалізації ідей В. Сухомлинського у підготовці творчої особистості майбутнього вчителя.

Ключові слова: В. Сухомлинський, творчість, особистість, учитель, виховання радістю.

В статті на основі аналізу педагогічного насліддя В.Сухомлинського виявлено особливості його поглядів на проблему розвитку її творчого потенціалу. Раскрыты пути реализации идей В.Сухомлинского в подготовке творческой личности будущего педагога.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, творчество, личность, учитель, воспитание радостью.

Актуальність і доцільність проблеми. У сучасних умовах реформування середньої і вищої освіти гостро постало питання про підготовку творчого вчителя. Серед його професійних якостей здатність до живої думки, до постійного самовдосконалення, до пошуку нових, оригінальних засобів, методів навчання і виховання займають провідне місце.

Проблема формування творчої особистості вчителя завжди привертала увагу науковців, практиків у всі часи. Питання: «Що таке педагогічна творчість?», «Як поєднати нормативні вимоги до діяльності вчителя з його творчістю?», «Які механізми збудження творчості вчителя? тощо хвилювали зарубіжних і вітчизняних педагогів минулого і сучасності – Я.Коменського, А.Дистервега, Й.Песталоцці, К.Ушинського, С.Миропольського, П.Каптерева, М.Поташника, С.Соловейчика, Р.Шакурова, О.Луку та інш.

У педагогічній літературі і практиці накопичено багатий спектр методів і технологій формування творчих умінь у вчителя (С.Сисоєва, О.Попова, М.Лазарєв, Ю.Львова, Е.Ільїн) та інш.

В.Сухомлинський, маючи власну концепцію виховання і навчання дитини, також

рекомендував безліч цікавих, корисних і конкретних порад щодо формування дитячої і учнівської творчості, що безумовно має бути використаним у практиці підготовки майбутнього вчителя.

У численних працях, статтях, зокрема «Як же виховати любов до праці», «Слово про слова», «На нашій совісті – людина», «На трьох китах», педагог довів важливість і необхідність розвитку творчого потенціалу особистості, розкрив своє бачення проблеми формування творчих умінь і якостей.

Мета статті. Визначити особливості поглядів В.Сухомлинського на ідею формування творчої особистості і розкрити досвід використання її в практиці вищої педагогічної школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що творчість розуміється як така діяльність, яка породжує нову якість. Творчий підхід вирізняється новизною неповторністю, унікальністю.

У практичній діяльності педагога, зазначає М.Поташник, творчість проявляється у нестандартних підходах до рішення проблем, у